PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
HITTUDOMÁNYI KAR

A Kalocsa-bácsi Főegyházmegye története Várady Lipót Árpád érseksége idején

Tézisfüzet

Készítette: Horváth Péter
Témavezető: Dr. Gárdonyi Máté

Budapest, 2026

Első fejezet

Ebben a fejezetben az 1914-től 1923-ig terjedő időszak történelmi hátterét vizsgáltam meg. Ezt három különálló szempontból mutattam be, mely alapján a fejezetet három alfejezetre osztottam.

Először a Kalocsa-bácsi Érsekség történetét mutattam be alapításától egészen az általam vizsgált időszak elejéig, tehát 1914-ig. Nem bontottam ugyan külön, de megemlítette, hogy az érsekség története három nagy periódusra osztható: az első az alapításától a mohácsi csatavesztésig tartó időszak, a második az érseki központ restaurációjáig tartott, míg a harmadik Várady Lipót Árpád érsekségének kezdetéig.

Ezt követően az ebben az időszakban fontosabb szerepet játszó, az érsekséghez kötődő személyek életútját mutattam be. Először Várady Lipót Árpád érseket, majd Horváth Győző segédpüspökét, végül Kleiner Lajos káptalani helynök életrajzát. Azért emeltem ki ennek a három személynek az életrajzát, mert ők voltak azok a személyek, akik az egyházmegye kormányzásának feladatát gyakorolták vagy segítettek benne.

A harmadik alfejezetben a Szentszék, és különösen XV. Benedek pápa szerepét vizsgáltam a világháború idején és az azt követő időszakban. Ez a pápaság szinte lefedi az általunk vizsgált időszak egészét, mert két hónappal Várady érsek beiktatása után kezdődött, és valamivel több, mint egy évvel korábban ért véget.

Második fejezet

Ebben a fejezetben bemutattam a Kalocsa-bácsi Főegyházmegye kapcsolatát az I. világháborúhoz, valamint az azt követő időszakhoz, egészen Várady Lipót Árpád érsekségének végéig. Ezt a fejezetet szintén három alfejezetre osztottam fel.

Az első alfejezetben a kalocsai érseki központot mutattam be. Ezen belül először Várady Lipót Árpád főpásztori tevékenységét vizsgáltam. Ezt követte az érseknek a magyar katolikus püspöki karban betöltött szerepének, illetve megnyilvánulásainak bemutatása, majd a főszékesegyházi káptalan rövid története és tagjainak változása a vizsgált időszakban. Külön kitértem még a Kalocsán zajló papnevelésre is. A szeminárium 1914-1923 közötti történetét, valamint a növendékpapság számának változásait is végigkövettem. Különösen lényeges, hogy milyen arányban szentelték fel a Kalocsán képzett papnövendékeket.

A második alfejezetben az I. világháború témájának megjelenését vizsgáltam a főegyházmegyei körlevelekben. Ezekben a rendszeresen megjelenő iratokban több téma is

előkerült: buzdítások, intézkedések, gyűjtések, a rokkantügy témája, valamint a katonai szolgálatot teljesítő lelkészekről (kinevezésükről vagy elbocsátásukról) is említés történt.

A harmadik alfejezetben a trianoni békeszerződésnek a kalocsa-bácsi érsekségre gyakorolt hatását mutattam be. Mivel a határváltozás az egyházmegyét két részre osztotta, fontos volt megvizsgálni, hogy miként próbált az érsek kapcsolatot fenntartani az országhatár másik felén maradt plébániákkal és szerzetesrendekkel.

Harmadik fejezet

Ebben a fejezetben a Kalocsa-bácsi Főegyházmegye plébániáit vizsgáltam meg abból a szempontból, hogy az időszakban milyen események történtek az adott plébániák életében. A fejezetet a három főesperesség szerint három alfejezetre osztottam, majd ezeket is kisebb egységekre tagoltam az esperesi kerületek szerint. Véleményem szerint így átláthatóbbá vált a főegyházmegye területi beosztása.

Először a székesegyházi főesperességhez tartozó öt esperesi kerületet, illetve az ezekhez tartozó plébániákat mutattam be. Ez a terület a főegyházmegye északi és nyugati részét foglalta magában. Bár a székváros, Kalocsa ténylegesen nem tartozott egyik kerülethez sem, de a hozzá legközelebb állóval, a miskeivel együtt tárgyaltam. A főesperesség kerületei közül a regőcei volt az, amelyet a trianoni döntés két részre szakított 1920-ban.

A második alfejezetben a bácsi főesperesség esperesi kerületeit és plébániáit kerültek bemutatásra. Ez a terület az ország déli része volt, lakosságát tekintve a leginkább soknemzetiségű. Emiatt nem volt meglepő, hogy a trianoni döntés után teljes egészében a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság fennhatósága alá került.

Végül a harmadik alfejezetben a tiszai főesperesség hat esperesi kerületét, és azok plébániáit mutattam be. Ez a terület az egyházmegye délkeleti, keleti felét foglalta magába, és számát tekintve a legtöbb kerületből állt.

A disszertáció ezen részét főként levéltári források és a korabeli sajtóban megjelent híradások alapján készítettem el. Igyekeztem minden plébániának a korszakra vonatkozó anyagát átvizsgálni.

A fejezetben leginkább arra kerestem a választ, hogy miként sikerült a különböző plébániákon élőknek átvészelniük az I. világháborút, majd az ezt követő időszakot (őszirózsás forradalom és tanácsköztársaság). Különösen érdekes, hogy miként alakult az elszakított területek sorsa 1920 után.

Negyedik fejezet

Ebben a fejezetben a főegyházmegye területén működő kilenc szerzetesrend történetét mutattam be.

A férfi rendek közül elsőként a ferenceseket vizsgáltam meg. Ebben az időszakban négy helyen is volt rendházuk: Baján, Bácsban, Szabadkán és Újvidéken. A kolduló barátok jelenléte, különösen Szabadkán már a török időkben is kiemelt jelentőségű volt, így érdekesnek látszott megvizsgálni, miként sikerült a rendnek az I. világháborúban, valamint később az elcsatolt területeken működésüket biztosítani.

Bár a ciszterci rend az egyik legősibb monasztikus férfi szerzetesrend volt, a Főegyházmegye területén csak Baján működtetett rendházat, jelentőségük is inkább csak a városban és környékén volt.

Harmadikként a jezsuiták történetét mutattam be a főegyházmegye területén. A rendház Kalocsán működött, ekkor már közel ötven éve. A rend főként az oktatásban és a tudományos tevékenységben vállalt fontos szerepet. A szerzetesek kisszemináriumot és gimnáziumot működtettek a városban, így szerepük főként az oktatásban, valamint a papi és szerzetesi hivatások számának emelésében volt jelentős.

Végül a sarutlan karmelitákat mutattam be. A rend egyetlen háza a főegyházmegye területén Zomborban volt. Mivel 1920 után a város a határon túlra esett, így lényeges volt megvizsgálni, hogy milyen kihívásokat állított a megváltozott helyzet a szerzetesek elé.

A női rendek közül a kalocsai iskolanővérekkel kapcsolatos levéltári anyag akkora terjedelmű, hogy abból önálló disszertációt is lehetne írni. A nővérek a főegyházmegye területén közel negyven házzal rendelkeztek. Legfőbb feladatuk az oktatás volt, ezen kívül több helyen árvaházakat is működtettek.

A Legszentebb Üdvözítő Leányai Kongregációja a főegyházmegye területén négy helyen is működött: Szabadkán, Magyarkanizsán, Zentán, Baján és Újvidéken. A nővérek a kórházakban teljesítettek szolgálatot, tehát elsődleges feladatuknak a betegápolást tekintették. 1920 után helyzetük a határon túli területeken tarthatatlanná vált, ezért azokat el kellett hagyniuk.

Rajtuk kívül még három másik női rend is működött az érsekség területén: a Páli Szent Vince Szeretetnővérei, a Keresztről nevezett Irgalmasnővérek, valamint az Isteni Üdvözítőről nevezett nővérek. Ezen szerzetesrendek is leginkább karitatív tevékenységet láttak el. Jelentőségük ugyanakkor nem volt akkora, mint az iskolanővéreké. Ezt bizonyította számomra

az a tény is, hogy a Főegyházmegyei Levéltárban némelyekről a vizsgált időszakban semmilyen írott anyagot nem találtam.

A rendekre vonatkozó szakirodalom mellett ebben a fejezetben is igyekeztem a levéltári források minél teljesebb felhasználására törekedni.

A disszertációban igyekeztem minden számomra érdekesnek tűnő kérdésnek utánajárni: amint azt korábban is megemlítettem, elsődlegesen a Főegyházmegyei Levéltár iratanyaga, a korabeli sajtó, valamint a Főszékesegyházi Könyvtár vonatkozó szakirodalma alapján.